

Fıtrat ve Çocuk

Mehmet Demirci *

Öz

Fıtrat hem yaratılışı anlatmakta hem de yaratılmışlara dair bir değer ortaya koymaktadır. Bu yönüyle İslam düşüncesinin temel kavramlarından birisidir. Dolayısıyla başlı başına ele alınıp incelenmesi ve çeşitli boyutlarının ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada fıtrat öncelikle kavramsal yönüyle ele alınıp incelendi daha sonra Kur'an düşüncesinde fıtratın yerine ve önemine ilişkin araştırma, inceleme ve değerlendirmeler yapıldı. Bu bağlamda insanın kainattaki konumuna ve fıtratının dayanağına, insan fıtratının özelliklerine, fıtratın korunmasının ve geliştirilmesinin önemine yer verildi. İslam düşüncesinde fıtrat kavramı çocuklukla yakından ilişkili olması hasebiyle çalışmada bunlar arasındaki ilişkiye dair inceleme ve araştırmalara yer verildi. Bu kısımda özellikle çocukluk fıtratının din ile ilişkili boyutuna yer verildi. Bu çerçevede çocuklukta inanç duygusu ve bu duyguyu ortaya çıkaran etkenlerin neler olduğu, bunların çocuklardaki dini gelişimi nasıl etkilediği ele alındı. Daha sonra yetişkinlerin dindarlıkları ile fıtrat arasında nasıl bir ilişki bulunduğu incelendi.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Fıtrat, Din, Çocuk.

Fıtrat (Human Nature) and Child

Abstract

The concept of "fıtrat" (human nature) both describes creation and reveals a value for the created. In this respect, it is one of the basic concepts of Islamic thought. Therefore, it is important to examine the concept on its own and to reveal its various dimensions. In this study, "fıtrat" (human nature) was first discussed and analyzed in terms of its conceptual aspect, then research, examination and evaluations were made about the place and importance of "fıtrat" in the thought of the Qur'an. In this context, the position of man in the universe and the basis of his human nature, the characteristics of human nature, the importance of preserving and developing human nature were discussed. Since

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hmehtdemirci@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8459-5125>

the concept of “fitrat” in Islamic thought is closely related to childhood, studies and research on the relationship between them are included in the study. In this part, especially the religious dimension of childhood nature was included. In this context, the feeling of belief in childhood and the factors that reveal this feeling and how these affect the religious development of children were discussed. Then, the relationship between the religiosity of adults and “fitrat” (human nature) was examined.

Keywords: Tafseer, human nature, religion, child.

Giriş

Bu makalede, fitrat kavramı ile çocukluktaki din ve inanç duygusunun mahiyeti araştırılmakta ve bunlar arasında nasıl bir ilişki bulunduğu ortaya konulmaktadır. Çalışmada öncelikle fitrat kavramına dair Kur’an çerçevesinde bir bakış açısı sunulacaktır. Daha sonra çocukların ruhsal dünyasının fitrat ile ilişkisine dair açıklama ve değerlendirmeler yapılacaktır. Bu çerçeveye binaen çalışmada şu sorular önem arz etmektedir:

Fitrat kavramı ile çocukluk arasında nasıl bir ilişki vardır? Özelde çocuğun genelde ise insan fitratının özellikleri nelerdir? Çocuk fitratının temiz ve saf oluşunun kaynağı nedir? “*Elest bezmi*” ile insanlık fitratı arasında nasıl bir ilişki vardır? Çocuk fitratı ile din ve dindarlık arasında nasıl bir ilişki vardır? Konunun ele alınmasında bu ve benzer sorular yönlendirici olmuş, bunlara yönelik cevaplar ve açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmada betimleyici yöntem kullanılmıştır. Konu incelenirken literatür taraması yapılmış ilgili kaynaklardan nitel veriler toplanmıştır. Fitrat kavramını aydınlatmak için öncelikle klasik Arapça sözlüklerden ve Kur’an sözlüklerinden yararlanıldı. Kur’an’ın ve İslam düşüncesinin fitrata bakışını ortaya koymak için meseleyi çok yönlü ele alan tefsir kaynaklarından yararlanıldı. Çocuk ve fitrat ilişkisi incelenirken din psikolojisinin verilerinden yararlanıldı.

Bu çalışma, bir Kur’an kavramı olan fitratın incelenmesinde tefsir ilmi ile din bilimlerinin iş birliğini ortaya koyması yönüyle disiplinler arası çalışmaya örnek olması yönüyle önem arz etmektedir.

1. KUR'AN DÜŞÜNCESİNDE FITRAT

1. 1. Fitrat Kavramının Lügat ve İstilah Anlamı

el-Fitrat kelimesi Arapçada “yarmak” anlamındaki *f-t-r* kökünden türemiş bir isimdir. Kelimenin kökündeki yarma, yarılma anlamı ile ilgili olan bir dizi kelime mevcuttur. Örneğin *infetara*; *tefettara* fiilleri yırtılmak, yarılmak demektir (Halil b. Ahmed, 2003, s. 3/328). *Tefettarat kademâhu* cümlesi “ayakları yarıldı” anlamına gelir (Ezherî, 1964, s. 13/325). Belli bir yaşa gelen devenin azı dişinin yarıldığını iade etmek için *Fetara nâbü'l-be'îr* sözü kullanılmıştır. *el-Futr* mantar demektir (Halil b. Ahmed, 2003; Abdülmelik b. Kurayb, 1986, s. 68; Asım Efendi, 2013, s. 3/2255). Yeri yarıp çıkması sebebiyle bu isim verilmiştir. Nitekim Türkçede mantar için kullanılan “yeryaran” kelimesi Arapçadakine benzer bir kullanımdır (Acar, 2018, s. 183).

Yarma ve yarılma kelimelerinde bir tür açılma anlamı da bulunduğu için bu kökteki bazı kelimelerde açma ve açılma anlamları vardır. Örneğin *Fitru's-sâim*; *el-iftâr* oruçlu kişinin yemeğe başlamasını, ağzın açılması tabiriyle kinayeli bir anlatımla ifade eder (Ezherî, 1964, s. 13/325).

Sözü edilen anlamlarla ilişkili olarak *f-t-r* kökünde bir şeyin ilk defa meydana gelmesi, ilk olması manaları da vardır. Mesela *el-futr*; *el-fetîr* ilk sağım süt demektir (Halil, 2003, s. 3/328). *Fetara* bir işi ilk olarak yapmak, ilkten ortaya koymak anlamına gelen bir fiildir. İbn Abbas (r.a.) kelimenin bu anlamını iki bedevinin bir kuyu başındaki tartışmasından öğrendiğini kaydetmiştir. Onlardan birisi diğerine bunu “ilk ben kazdım” derken *ene fetartühâ* ifadesini kullanır (Ezherî, 1964, s. 13/325).

Kelime kökündeki ilk oluş, ilk meydana geliş anlamı yaratılışa işaret etmesi hasebiyle yaratma ifade eden kelimeler de bu kökte önemli bir yere sahiptir. *Fetara* bir şeyi icat ve inşa etmek; varlığı ilkten yaratmak demektir. Bu anlama bağlı olarak *el-fitrat*, yaratılış anlamına geldiği gibi mahlûkatta yaratılıştan mevcut olan din, millet manalarını da ifade eder (Halil, 2003, s. 3/328; Asım, 2013, s. 3/2255).

Arapçada yaratma anlamındaki *fitrat* kelimesine yakın anlamda kullanılan başka kelimeler de mevcuttur. İbdâ', ihtirâ', sun', halk, îcâd, ihdâs, fi'l, tekvin ve ca'l kelimeleri gibi (Yesûî, 1889, s. 1/3).

Kelimenin ıstılah anlamına gelince *fitrat*, "Dini kabul etmeye hazır olan yaratılış" (Cürçânî, 1985, s. 175); "İnsanın hak dinini kabul edecek bir şekilde yaratılışa sahip olması" (Firuzâbâdî, 1997, s. 4/200; Ömer, 2002, s. 356); "Her varlığın ilk yaratılışta sahip olduğu sıfat" (Ebu'l-Bekâ, 1998, s. 697); "Allah'ın yaratması; bir varlığı herhangi bir fiili işleyebilecek kapasitede yaratması"; Allah'ın insanın içine yerleştirmiş olduğu iman etme kabiliyeti" (İsfahânî, 2009, s. 640) şeklinde tarif edilmiştir.

Netice olarak *fitrat* kavramı, her şeyin yaratıcısı ve düzenleyici olan Allah kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Hatta Esmâ-i hüsnâdan el-Bârî kelimesi yaratırken kusursuz ve noksansız yaratan demektir ki bu ism-i şerif, *fitrat* kavramına işaret eder (Elmalılı, 1979, s. 1/356). Yani *fitrat* gelişigüzel yaratma demek olmayıp bizzat yaratıcının kudretinin ve iradesinin yaratılmış varlık üzerindeki etkisidir. Yüce Allah hem yaratıcı (hâlik) hem de Bârî'dir. Yani yarattığı şeyleri düzene koyar, ıslah eder ve onları geliştirir (Elmalılı, s. 2/1032).

Fıkıh eserlerinde *fitrat* kavramı, *hilkat* veya *sünnetullah* kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. O eserlerde *fitrat*'ın ne olduğu ve onu değiştirmenin dindeki hükmünün ne olacağı tartışılmıştır (Yüksek, 2018, s. 257).

Kur'an düşüncesinde merkezî bir kavram olan *fitrat*, yüce Allah'ın yaratıcılığı demek olan *halk* ve *hilkat* kavramları (Elmalılı, s. 3/ 1886) ile doğrudan ilişkilidir. "Her şeyin yaratıcısı" (En'âm 6/102; (Rad 13/16; Zümer 39/62; Mü'min 40/62) olan yüce Allah yaratıklarına verdiği *fitrat* ile aynı zamanda onlara doğru yola nasıl ulaşacaklarına dair temel bilgileri de vermiştir. Kur'an'ın *fitrata* bakışında dikkat çeken bazı temel unsurlar bulunmaktadır. Bunları şu başlıklar altında ele almak mümkündür.

1. 2. *İnsan Fıtratının Dayanağı*

Yüce Allah ilk insanı fitrat üzere yaratmıştır. İlk insan ve ilk peygamber olan Adem'in (a.s.) yaratılışı, varlık alemindeki yeri ve konumu, yaratılış özellikleri Kur'an-ı Kerim'in hemen başlangıcı sayılan ayetlerde (Bakara 2/30-37) bütün insanların dikkatine sunulmuştur. Buna göre Âdem ve dolayısıyla insan, mümtaz yaratılışı ile kainattaki eşsiz varlıktır ve Yüce Allah'ın halifesidir. Başka varlıklarda bulunmayan birçok meziyet kendisine bahşedilmiştir. İlim, idrak, mantık, konuşma, eşya üzerinde tasarruf edebilme, icatta bulunma bunların başında gelir. Bu meziyetlere mazhar olan insan, yeryüzünün halifesi olmuştur.

İlk insan Adem'in fıtratında en dikkat çekici özellik, kendisine isimlerin öğretilmesidir. "Ademe bütün (varlıkların) isimlerini öğretti" mealindeki ayetten anlaşıldığına göre ona isimlerin öğretilmesi onun da bunları öğrenmiş veya öğrenecek kabiliyette olması, Adem'in zâtî bir sıfatıdır. Bu sıfat insan türünün mahiyeti ve ilk fıtratıdır (*fıtrat-ı ûlâ*). Çünkü Âdem beşer türünün ilk ferdi olup insan neslindeki bu özelliğin aslı ondan gelmiştir (Elmalılı, s. 1/309). İnsanın mahiyetini oluşturan temel fıtrat, Âdem ile birlikte başlamış ve insan neslinde devam etmiştir. İşte çocuklardaki fıtratın aslı meleklerin Adem'e secde ettiği dönemdeki yaratılışa dayanmaktadır (Elmalılı, s. 1/348). Bu fıtrat, yaratana inanmayı, onu tanımayı, temizlik ve saflığı, doğruluğu, kısaca Allah karşısında gerçek bir kul olmayı temsil eder. Onun için her doğan, hakka ve doğruya içten inanarak doğar; nankörlük ve yalancılık gibi şeyleri sonradan öğrenir (Elmalılı, s. 2/744).

Kur'an düşüncesindeki bu temiz ve saf fıtrat anlayışına mukabil diğer dinlerde özellikle de Hıristiyanlıkta insan yaratılıştan günahkâr olup dünyaya bu hal üzere gelir. Buna aslî günah denir. Hıristiyanlığa göre her insanın bu günahından arınması bir zorunluluktur. Onlardaki vaftizin amacı da budur. Vaftiz, Hıristiyanlıkta dine girmek, aslî günahattan kirli geçmişten temizlenmek ve kutsal hayat tarzına kavuşmak amacıyla ve belli usullere riayet etmek suretiyle su ile yapılan bir ayindir. Hz. İsa ile

Hıristiyanlık tarihi içinde yer alan vaftiz, şekli ve gayesi farklı da olsun Yahudilik başta olmak üzere, birçok dinde mevcuttur (Erdem, 1993, s. 133). İslam, aslî günah anlayışına mukabil fitratın temizliğini savunur. Bakara sûresinde geçen “Allah bizlere fitrat rengini, iman rengini vermiş. Kim Allah'tan güzel renk verebilir? İşte bizler o Allah'a kulluk ediyoruz” (Bakara 2/138) mealindeki ayette Allah'ın fitratına dikkat çekilmiştir.

İslam'ın Allah'ın koyduğu fitratı savunması ve daima fitrat üzerine vurgu yapması kâinattaki canlılar arasında geçerli olan sünnetülâhın ve buna bağlı olarak veraset kanununun yerli yerince tespit edilmiş olmasından ileri gelir. Veraset bir fitratın diğer fitrata zorunlu bir şekilde aynen aktarılması demek olmayıp, gerçek illetin (illet-i hakiki) yeniden tesirine dayanan bir benzerliği ve bir nevi eskinin yerini alma anlamını ifade eder. Dolayısıyla veraset tam anlamıyla bir aktarım değil, bir niyabet ve yerine geçme demektir (Elmalılı, s. 3/1032).

Elmalılı Hıristiyanlıktaki aslî günah meselesinin onların kainattaki veraset kanununu iyi anlayamadıklarından kaynaklandığına şöyle dikkat çeker: Âmâ bir babanın çocuğunun âmâ olması gerekmediği gibi çocuk sahibi (kısır olmayan) bir babanın yine çocuk sahibi bir evlada sahip olması da zorunlu değildir. İşte Hıristiyanlıktaki aslî günah meselesi tamamen bu veraset kanunu ile alakalıdır. Bilinmelidir ki Adem'in fitratında günah aslî bir unsur değildir. Nihayet onda günah işleme kabiliyeti bulunabilir, çünkü günah iradeyle ortaya çıkar. Sonra tekerrür ve alışkanlık ile fertte tabiat haline de gelebilir. Ancak Allah her ferdin kendine özel fitratını ana rahminde baştan tasvir ederken babasındaki özel tabiatı, hastalığı, günahı vs. çocuğundan tamamen silerek onu bir peygamber gibi masum olarak yaratmaya kadir olduğu gibi dilerse işlediği günahları bilahare affedebilir (Elmalılı, s. 3/1034). Yani iddia edilen aslî günahın nesilden nesle geçmesi mümkün değildir.

Ademin yaratılışını konu edinen kıssada günahın insanda fitri olmadığı, sonradan ve harici telkinlerle meydana geldiği anlatılıyor. Bu suretle Hıristiyanların aslî günah akidelerinin doğru olmadığına, insanla

şeytan arasında kadim bir düşmanlık bulunması hasebiyle şeytanın insana düşmanlıktan geri durmayacağına fakat insanlığın buna karşı kendi fitratına sahip çıkarak nefsinin ve insanlığını muhafaza ve müdafaa edebileceğine işaret edilmiştir (Elmalılı, s. 1/298).

1.3. İnsanlık fitratının temeli

İlk insan Adem'de (a.s.) yerleşik olan fitrat, aralarında ayırım yapılmaksızın bütün insanlara da Allah tarafından verilmiştir. Zaten bu sebeple İslam düşüncesinde aslî günah anlayışı hiçbir şekilde yer almaz. Fertlerdeki derin inanç duygusu demek olan fitratın temeli acaba nereye dayanmaktadır?

İnsanların iç dünyasında yerleşik olarak bulunan inanma duygusunun aslının *elest bezmi* olarak bilinen sözleşmeye dayandığına dair açıklamalar vardır. Bu tabir Farsça'da "sohbet meclisi" anlamına gelen *bezm* kelimesiyle Arapçada "ben değil miyim" anlamındaki *elestü* kelimesinden oluşmaktadır. *Elest* kelimesi A'râf sûresinin 172. ayetinden alınmıştır. Ayette geçmişte Allah'ın Adem oğullarından yani onların sırtlarından (veya sulplerinden) zürriyetlerini çıkardığı, kendilerini nefislerine şahit tuttuğu ve onlara, "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" diye hitap ettiği, onların da "evet" dedikleri belirtilmiştir. Allah ile insanlar arasında vuku bulan bu sözleşmeye "mîsâk", "kâlû belâ" ve "bezm-i elest" gibi çeşitli adlar verilmiştir (Yavuz, 1992, s. 6/106).

Bu sözleşmede insanlar Rableri tarafından muhatap alınmışlar ve bu arada şuurlu bir insan fitratına girerek bir insan şahsiyeti almışlardır (Elmalılı, s. 4/2324). Muhatap alınmanın sağladığı bilinçle insan, Allah tarafından kendi varlığına şahit tutulmuş kendisini fark ederek "benlik şuuru" kazanmış, ama daha önemlisi kendisinin de ötesinde bulunan mutlak varlığı (Rabbini) tanımıştır. Bu muhataplık bilinciyle kendisine hitap edenin (Rabbinin) varlığına şahit olmuş ve "Evet sen Rabbimizsin" diyerek O'nun varlığını kabul ve ikrar etmiştir. İnsanın kendisini fark etmesiyle, Rabbini ikrar etmesi eş zamanlı olup o esnada gerçekleşen sözleşme de onun fitratını temsil etmektedir. İşte insan fitratında yerleşik

bulunan inancın kökü o sözleşmeye dayanmaktadır. Elmalılı'nın açıklamasına göre bu sözleşmesiyle insan Rabbi ile kendisi arasında gerçekleşen böyle bir icap-kabulün neticesi olan fitrî bir sözleşmenin hükmü altına girmiş ve kendi nefsinde Rabbine şahit olmayı ve O'na ibadet etmeyi taahhüt etmiştir (Elmalılı, s. 4/2324).

Bu açıklamalara ilaveten fitrat sözleşmesine ilişkin farklı bir yaklaşımın daha bulunduğu belirtilmiştir. Birçok müfessire göre bu sözleşme temsilî bir anlam taşır. Yüce Allah bütün insanları ilk yaratılışta İslam'a hazır olarak yaratmış olduğunu ayette istiare yoluyla beyan etmiştir. Şöyle ki, Yüce Allah insanoğlunun nefislerine akıl ve basireti bir içgüdü olarak yerleştirmiş onlar bu içgüdü ile donanmış olarak marifete (Allah'ı tanımaya) yönelmişlerdir. Allah'ın onları emir ve hitap yoluyla itirafa sevk etmesi, onların da tereddüt etmeden hemen icabete koşmaları ayette istiare yoluyla anlatılmıştır. Elmalılı, Allah kelamında bu tür benzetmelerin bulunduğu dikkat çektikten sonra bu mananın çoğunluğun anlayışına daha uygun olduğunu belirtir (Elmalılı, s. 4/2324-2325).

Müfessir burada fitrat gerçeği ile ilgili daha dikkat çekici bir nokta bulunduğunu ilave eder. Fitrat ile ilgili asıl mesele, insanların yalnız aklî ve enfüsî delillerden yardım alarak Allah'ı tanıma (marifetullah) kabiliyetine sahip olmaları değildir. Burada asıl dikkat çekici olan husus, insan denen yaratılmışın kendisinin bilfiil bu delillerden birisi olmasıdır. İnsanın kendisi, yani sahip olduğu fitrat, Allah'ın birliğinin ve rububiyetinin bizzat şahididir. İnsanlarda Allah'ı tanıma (marifetullah) sadece deliller yardımıyla kazanılacak bir marifet olmayıp, onların fitratında gizli bir içgüdü olarak bulunmaktadır. İnsanın kendini duyması, zorunlu bir biçimde kendinin kendi olduğuna dair açık bir bilince sahip olması, harici bir delile ihtiyaç olmaksızın, insanın içinde gerçekleşen açık ve kesin bir bilgidir (marifet) aslında. Ancak bunun açıktan bir bilinç şekline dönüşmesi dikkatli bir tefekküre veya bir uyarıya bağlıdır. Zaten insanın böyle zımnen duyup ta farkında olmadığı bazı gizli şuurları vardır. Bunlar bir veya birden

fazla uyarı sayesinde açığa çıkar. İşte marifetullah da mutlak anlamda “ben ötesi” bilinci gibi içsel bir tanıma olup nefis fitratı içinde yerleşik olan bir içgüdüdür (Elmalılı, s. 4/2325). İnsandaki bu “ben ötesi” bilinç öyle köklü bir şuurdur ki Allah’tan başkasına tapmakta olanlarda dahi belli zamanlarda gayri ihtiyari olarak ortaya çıkar. “İnsanların başına bir sıkıntı gelince yalnız rablerine sığınarak O’na yalvarırlar” (Rûm 30/33) mealindeki ayette ifade edildiği üzere bu hadise de fitratın fâtırına (yaratıcısına) delaletinin (Elmalılı, s. 6/3822) açık bir işaretidir. Onun için bu dünyada “ben varım, ben benim” diyebilen şuur sahibi her insan aslında elest bezmindeki sözleşmede ikrar ettiği “evet, sen rabbimizsin” gerçeğini tekrar etmiş olmaktadır.

İster elest bezmindeki sözleşmeye dayanarak ister insanlara verilen akıl ve basiret gibi içgüdüye dayanarak olsun her ferdin fitrat üzere olduğu İslam’ın kabul ettiği temel bir gerçektir. Kur’an bağlamında insan toplumunun da başlangıçta aslında bir fitrat üzerinde bulunduğu, arızî sebeplerle bunun bozulduğuna işaret eden ayetler vardır.

Kur’an-ı Kerim’de fertlerin fitrat üzere oluşu gerçeğine ilaveten insan toplumunun da aslının fitrat üzere olduğuna dikkat çekilmiştir. “İnsanlar tek bir ümmet idi. İhtilafa düşmeleri üzerine Allah rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olmak üzere Peygamberler gönderdi” (Bakara 2/213) mealindeki ayette toplumun özündeki fitrat birliğine dikkat çekilmiştir. Buna göre başlangıçta insanlık tek bir ümmet idi. İlk fitratın gereği olarak hak kanunu üzere hareket eden tek cemaat ve tek millet idi. Yani insanlar yaratılıştan dinsiz, cemiyetsiz yaşamış değildir. “Her doğanın fitrat üzere doğması” (Buhârî, 2002, s. 334) gerçeğine binaen tek bir ümmet olan insanlığın dinde ihtilafa düşmesi sonradan olmuştur (Elmalılı, s. 2/741). Buna göre pek çok alim, ilk insanların hakkın birliğine iman ederek tek bir din üzerinde birleşmiş olan tek bir millet oldukları görüşündedir. Ayetin bağlamına göre peygamberlerin gönderilmesi insanların ihtilafı üzerine gerçekleşmiştir. Dinlere tarihinde önceki topluluklarda kadim bir özellikmiş gibi görünen şirk ve küfür, aslî olan tevhidin ve fitratın

bozulmasından kaynaklanan arızı bir durumdur (Elmalılı, s. 2/743-744). Kur'an'da birçok yerde "Ey insanlar!" şeklindeki bütün insanlara yönelik hitaplar, umumun aslî fitratındaki bu kabiliyeti harekete geçirmeye yöneliktir (Elmalılı, s. 1/148).

1. 4. Fitratın Özellikleri

İnsan fitratında dikkat çeken hususları genel olarak şöyle sıralamak mümkündür:

1- Ruh ve beden bütünlüğü: Psikoloji tarihinde insanın yapısına yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Orada birisi ruhçuluğu, diğeri de maddeciliği savunan iki uç görüş ile bunları birbirine yaklaştırmaya çalışan aracı temayüller bulunmaktadır. Psikolojide insana tek yönlü yaklaşan görüşler, fitrat bütünlüğünü göz ardı ettiği için meseleyi daha karmaşık hale getirmişlerdir (Armaner, 1973, s. 51).

İnsan ruhî ve bedenî yönüyle bütünlük arz eden bir varlık olması hasebiyle sağlıklı bir kişide bu iki yön dengeli bir şekilde tezahür eder. Daha önce sözü geçen fitrat hadisinde insanın manevi yönündeki köklü inanç duygusu açıklanırken canlıların beden yapısından örnekler verilmişti. Bu husus, insanın ruhu ve bedeniyle bir bütün olduğuna işaret eder. Buna göre insanın bedenî yönündeki hastalıklar veya eksiklikler onu kısıtladığı gibi ruhî yönündeki hastalık ve bozukluklar da onun kişiliğini kısıtlamaktadır. Kur'an'da insanın ruhî yönündeki kabiliyetleri yerli yerince kullanmaması hastalıklı bir durum olarak anlatılmıştır. Fitrat her ruhî hem de bedenî yönden sağlıklı olmayı ifade eden bir kavramdır. Örneğin münafikların kalplerinde hastalık bulunduğundan söz eden ayete (Bakara 2/10) göre şüphe ve imansızlık insanda aslî değil talidir ve hastalıklı bir durumdur.

2- İnanma duygusu: Hakka, doğruya, gerçeğe inanma insan fitratında bulunan köklü bir duygudur. Ancak fitrî olduğu kadar çaba, gayret ve eğitim yoluyla da geliştirilebilir bir niteliktedir. İnancın geliştirilebilir olması hasebiyle diğer taraftan insanda araştırma, öğrenme ve gerektiğinde şüphe etme gibi özellikler de fitrat olarak verilmiştir.

Bunlar ise insana ilanihaye şüphe içinde kalması için değil bilakis şüphelerini atarak doğruya yönelmesi ve eğitim yoluyla da imanını tabiat haline getirmesi için verilmiştir. İmanın tabiat haline getirilmesi hususu, insanın irade ve ihtiyar sahibi bir varlık oluşundan kaynaklanır. Yüce Allah'ın insanın fitratına bunu koyması vehbîdir (Allah vergisidir); böyle olmakla birlikte bir yönüyle zorunlu bir yönlendirmeye (cebrîye) de benzemektedir. Halbuki insan irade sahibi bir varlık olması hasebiyle onun tercihlerinin de bir anlamı bulunmaktadır. Dolayısıyla insan iradesini kullanarak fitratındaki bu değeri korumakla yani imanını kendi kazanımı (kesbî) haline getirmekle yükümlüdür. İmanın bu kazanıma dayalı yönü onun cebrî olarak algılanmasının önüne geçmektedir. İşte insandaki inanç duygusu bu şekilde hem fitrî hem de kazanıma dayalı iken, şüphecilik sadece kazanıma dayalı olarak gerçekleşir (Elmalılı, s. 1/229-230).

Ancak şüphenin tecrübeye dayalı olarak gelişmesi, şüphecilere iman ve itaat etme aleyhine bir kuşku telkin eder. Bunlar, Kitaba, dine bağlanmaktan sakınırlar (Elmalılı, s. 1/229-230). Bu gibi kimseler, inanma ve itikadın bir fitrat olduğu için ve fitrat en bariz bir şekilde kendisini çocuklarda hissettirdiği için inanma ve bağlanmayı çocukça görüp hafife alabilirler.

1. 5. Fitratın Korunması

Fitrat, insanın yaratılış tabiatına işaret etmesi hasebiyle onun korunması, insanın yaratılışına uygun davranması, itidalden sapmaması demektir. Ruhu ve bedeniyle “ahsen-i takvim” üzere yaratılan insanın fitratını koruması demek, ruhî ve bedenî özelliklerinin gereğine uygun hareket etmesi demektir. Eşsiz yaratıcı (el-Bârî) tarafından böyle bir kıvam üzere yaratılmış olan insan sahip olduğu ruhî ve bedenî yönlerinden birisini diğerinin aleyhine feda etmeden yaşaması, onun itidalde kalmasını sağlayacaktır. Fitrat bozucu zorunlu olmayan müdahaleler dinde kabul görmemiştir (Yüksek, 2018, s. 257).

Yüce Allah fitrat vergisi olarak bütün yaratıklara pek çok lütufta bulunmuştur. Buna karşılık insanlar için geçerli olan irade ve tercih

kanunu vardır ki insan bundan sorumludur. Hesap gününde kendisine verilen fitrat lütfunu yerli yerince kullanmayanların diğer yaratıklara göre daha zararlı çıkacakları aşikardır (Elmalılı, s. 1/509). Kur'an-ı Kerim'deki "Kendisine zarar ve ziyan verenler..." (En'âm 6/12; A'râf 7/9) mealindeki ayetler, ilahî rahmetin kendilerine sunmuş olduğu sermaye olan aslî fitratı ve aklı selimi yerli yerince kullanmayarak fitratın vergisi olan iman etme kabiliyetlerini yitirmiş olanlar (Elmalılı, s. 3/1887-1889, 2221) şeklinde tefsir edilmiştir.

İman etme kabiliyetini yitirmiş olanlar hakkında yüce Allah mealen şöyle buyurmuştur: "İçlerinden seni Kur'an okurken dinleyenler var. Duyduklarını anlamasınlar diye kalplerinin üstüne perde indirdik, kulaklarına ağırlık verdik. Bütün ayetleri görseler yine iman etmezler. O kadar ki yanına gelerek seninle münakaşa ettikleri zaman o küfre dalmış kimseler "Bu eskilerin uydurdukları esatirden başka bir şey değil!" (En'âm 6/25) "Allah bunların kalplerini, kulaklarını mühürlemiş. Gözlerine ise perde inmiş bulunuyor" (Bakara 2/7). Burada sözü edilen kişilere zahiren kulak ve kalp verilememiş değildir. Fakat o kalpler öyle yanlış işlere sarılmış, öyle bir tabiat içinde örtülü kalmış, fitratlarında hakka yönelik olan kabiliyetleri öyle kapanmış öyle sona ermiştir ki bundan böyle hakka delil olan şeyleri dinlemek şurada dursun gözleriyle görseler bile yine inanmaz hale gelmişlerdir (Elmalılı, s. 3/1902, 1923). Aslında her doğan çocuk hakka ve doğruya içten inanarak doğar, nankörlüğü ve yalancılığı sonradan öğrenir (Elmalılı, s. 2/744). Onun için fitratın korunması ve yerli yerince kullanılması gerekir. "Herkes kendi yaptığı şeylerden sorumludur" (Tûr 52/21) mealindeki ayet buna dikkat çeker.

Fert olarak insanda olduğu gibi insan toplumunun itidalden sapması da bir fitrat bozulmasıdır. Dinler tarihinde insanın ruhânî yönüne ağırlık verdiğini iddia eden *Sâbie* gibi gruplar, ruhaniyete önem verdiklerini iddia ederek (Şehristânî, 1992, s. 2/289) bu dengeyi ruh lehine değiştirip bozdukları için fitrat yolundan sapmış kimselerdir. Buna mukabil *Hanifler* olarak bilinen inanç grubu mezheplerinin fitrat olduğunu söyleyerek

fitrata davet ederler. Onlara göre hissedilebilir (mahsus) ile akledilebilir olanın (makulün), cismâniyet ve rûhâniyetin ikisinin de kendine has değeri vardır. Fakat bu değerler hiçbirinde mutlak olmayıp izafidir. Zatı hak ne sırf makul ne de sırf mahsustur. Ne mahsus makule tamamen irca olunur ne de makul tamamen mahsusa irca olunur. Her ikisi de bir diğerini temsil etmek üzere hakka irca olunur. Ruh ile cisim arasında karşılıklı bir etkileme ve etkilenme vardır. Hak bu ikisinin arasında bulunur. Gerçek fail ne ruh ne de cisimdir. Ne ruh cismin eseri ne de cisim ruhun eseridir. İkisi de Allah'ın eseri ve ayetleridir. Allah'ın koyduğu bu fitratı bozmaya çalışmamalı cismâniyeti aşağı görerek onu ezmeye çalışmamalıdır (Elmalılı, s. 3/1756, 1757).

Dinler tarihinde peygamberler, yukarıda meali zikredilen ayette yer verildiği üzere, itidalden sapmış insanlara yol göstermek ve onları fitrata davet etmek üzere görevlendirilmiş yüce şahsiyetlerdir. Onlar, yüce Allah'ı insanlara hatırlatırken “beni yaratan” anlamına gelen “*fetaranî*” (Hûd 11/51; Yâsin 36/22; Zuhruf 43/27) şeklinde fitrat kökenli bir ifade kullanmışlardır. Bu onların fitratlarını en iyi koruyan kişiler olmalarına işaret etmesi bakımından önemlidir. Bu yönleriyle peygamberler, fitrat-ı ûlâya nazaran beşeriyet içinde ilahî niyabete, başka bir ifadeyle halifelige haiz olmuş yüksek bir ruh mertebesine mazhar olmuş kişilerdir. Öyle ki beşer cinsi içinde neredeyse onlardan ayrı bir cins sayılabilecek bir ayrıcalıkları vardır (Elmalılı, s. 1/409). Onların fitratları özel olarak korunmuştur (Elmalılı, s. 2/1153).

2. ÇOCUK FITRATI VE DİN

Fitrat gerçeğinin insan üzerindeki en güzel yansımasını çocuklarda görmek mümkündür. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durumu meşhur hadisinde çok açık bir biçimde şöyle ifade etmiştir: “Her doğan (çocuk) belli bir fitrat ile doğar, sonra anası babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsî yapar. Bu, hayvan yavrusunun azalarının sağlam olarak doğmasına benzer. Onun

(kulak, dudak, burun, el ayak vs. azalarında) bir eksiklik görebilir misiniz?” (Buhârî, 2002, s. 334).

Fitrattan söz eden bu hadis-i şerifte dikkat çeken birkaç husus bulunmaktadır ki bunlar, İslam düşüncesinde inanç ve din eğitime dair bakışını ortaya koymaktadır. Birincisi: Hadisteki “her doğan” ifadesi çocuğu da içine alacak şekilde bütün canlıları kapsamaktadır. Bunun Arapça karşılığı olan “mevlûd” kelimesi, bir anne baba tarafından dünyaya getirilen yavru demektir. Nitekim hadisin devamında fitratın kusursuz oluşuna hayvanlar aleminden misal verilmiştir. İkincisi: “*Fitrat*” kelimesidir ki bir önceki bölümde bunun hakkında gerekli açıklamalara yer verilmişti. Ancak burada Arapça dil kuralları açısından dikkat çeken bir husus, söz konusu kelimenin belirginlik eki olan “elif lam” harfi ile kullanılmış olmasıdır. Buna göre fitrat nitelikleri az çok belli olan bir fitrattır ki bu da fitrat hadisesinin Allah’tan bağımsız düşünölemeyeceğine ve O’nun koyduğu esaslar çerçevesinde gerçekleştiğine işarettir. Bazı çevirilerde kelimelerdeki bu belirginliği ortaya koymak üzere “İslam fitratı” ifadesi kullanılmıştır. Üçüncüsü: Söz konusu hadiste çocuktaki inanç gelişimi üzerinde anne, baba ve çevrenin olumlu ya da olumsuz etkisinden söz edilmektedir. “Anne babası onu Yahudî, Hıristiyan veya Mecûsî yapar” ifadesi bunu anlatmaktadır.

Dikkat edilecek olursa hadis-i şerifte Yahudilik ve Hıristiyanlık dini mukabilinde doğrudan İslam dini ifadesi geçmemekte, onun yerine “fitrat” kelimesi kullanılmaktadır. Çünkü buradaki “fitrat” ifadesi, İslam’ı da içine alacak şekilde kendisine din denilen bütün oluşumların sahip olması gereken temel niteliğine dikkat çekmek için kullanılmıştır. O da bir dinin gerçekten sapmadan, herhangi bir bozulmaya ve tahrife uğramadan, yani fitrat üzere devam etmesi niteliğine sahip olmasıdır. Bu bakımdan hadis-i şerif, “Allah katında o (sahih) din İslam’dır” (Âli İmrân 3/19) mealindeki ayeti “fitrat” yönüyle açıklamaktadır. O halde din bağlamında “fitrat”, bir inanç sisteminin sahip olması gereken öz nitelikleri belirleyen ve bu yönüyle İslam dinini de içine alan üst bir kavramdır. İslam’ın Allah katında

bir değer ifade etmesi fitrat esasına dayanması ve fitratı temsil etmesi sebebiyledir.

İslam düşüncesine göre her çocuk yukarıda niteliklerine kısaca temas edilen fitrat inancı üzere dünyaya gelir. İslam düşüncesinin konuya yaklaşımı bu şekilde fitrat merkezli olduğu halde çocuklarda din ve inanç duygusunun kaynağına yönelik özellikle İslam dışı çevrelerde farklı bakış açıları mevcuttur. Buna göre bazıları çocuktaki din duygusunun doğuştan gelen fitrî bir özellik olmadığını savunurken, bazıları da bu duygunun fitrî olduğunu savunmaktadırlar (Köylü, 2004, s. 18).

Din psikolojisinin kurucularından sayılan William James din duygusuna kaynak arama bağlamında farklı arayışlar bulunduğu dikkat çeker. Kimilerine göre bu, (üstün bir varlığa) bağlanma hissi, kimine göre korku, kimine sonsuzluk hissi vs.dir. Ona göre dinî düşünce, dinî korku ve dinî sevgi gibi kavramları zaten insanlarda mevcuttur ve bunlar diğer düşünce, sevgi ve korku kavramlarından farklı değildir. Bireylerin yaptığı şey ise bu kavramları dinî objelere yönlendirmekten ibarettir (James, 1902, s. 27).

Çocukluğun ilk döneminde dini duygunun hiçbir şekilde yer almadığını savunan görüşler mevcuttur. Bu anlayışa göre çocuklar dindar olarak doğmazlar. Onların ilk hali hayvanların durumuna benzer (Clark, 1998, s. 184). Ancak bu görüşü çocuğun dini duygulara hiç sahip olmadığı şeklinde kesin bir olgu olarak değil, onun kendindeki beşerî varlığı henüz kuvveden fiile çıkaracak yetenekte olmadığı (Clark, 1981, s. 177) şeklinde anlamak daha uygundur.

2. 1. Çocukta İnanç Duygusu

Bir önceki bölümde dünyaya gelen insanlardaki inanma fitratının “elest bezmi” sözleşmesine kadar uzandığından söz edilmişti. Orada ifade edilen görüş ve açıklamalar, İslam’ın insana geçmişi ve geleceğiyle, dünya öncesi ve sonrası varlığıyla bir bütün olarak ele aldığını göstermesi bakımından önemlidir. İnsanın bu geçmişi gözden uzak tutulmadan onun

yaratılmışlar alemindeki durumu dikkate alındığında ondaki inancın temeli nereye dayanmaktadır?

İnsan gelişiminin temelini çocukluk dönemi oluşturmaktadır. Özellikle ilk çocukluk dönemi, çocuğun geleceği bakımından son derece önemlidir. Bu dönem biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişimi bakımından ne kadar önemli ise dini gelişimi bakımından da bir o kadar önemlidir (Köylü, 2004, 17).

Din ve inanç bütün insanlarda yaratılıştan gelen fitrî bir duygudur. İnsanın doğuştan inanmaya ve kabullenmeye yatkın oluşu psikolojik ve pedagojik araştırmalarla desteklenmiştir (Şimşek, 2004, s. 212). Yani çocukların fitratındaki bu inanma eğilimi çevredeki uyarıcılarla etkileşim içerisinde yaşın ilerlemesiyle birlikte kendisini açığa çıkarmaktadır (Hökelekli, 1998, s. 252). Büyüdükçe yetenekleri artan çocuklarda Allah kavramı önemli bir yer tutar ve onların kişiliklerinin gelişmesine olumlu katkı sağlar (Clark, 1981, s. 176).

Çocuğun inancının ve ahlaki davranışlarının oraya çıkışında selim fitratın büyük önemi vardır. Yüce Yaratıcı'nın hayata müdahalesi demek olan yaratılış-fıtrat ölçülerinin ahlak ile örtüşmesi doğaldır (Yüksek, 2016, s. 120).

2. 1. 1. Duygusalılık

Çocuk ilk dönemde daha çok duygusaldır. Böyle olunca onun ailesine bağımlılığı da duygusal bir nitelik taşır. Yani çocuk, ailesine akıyla değil duygularıyla bağlıdır. Bunun böyle olması tabii karşılanmalıdır. Çünkü çocuğun zihinsel faaliyetleri büyüklere göre daha sınırlıdır. Çocuğun ailesine karşı duygusal nitelikli bağlılığını incitmek veya yaralamak doğru değildir. Çocuk Allah'a inanmadan ve bağlanmadan önce annesine ve babasına inanmış ve bağlanmıştır. Şu nu da açıkça belirtmek gerekir ki, anne ve baba çocuklarının Allah'a inanma ve bağlanmasında birer vasıta durumundadırlar (Aydın, 1996, s. 215).

Çünkü erken çocukluk döneminde çocuğun en belirgin özelliklerinden birisi inanmaya hazır bulunuşudur. Zihinsel bakımdan,

henüz tenkit etme aşamasında olmadığı için çocuk, kendisine sunulanları aynen kabul eder. Kendisine anlatılan ve söylenen her şeye inanmaya yatkındır (Şimşek, 2004, s. 212). Esasen yakınındaki kişileri taklit etmesinin sebebi de ondaki inanma ve güven duygusunun güçlü olmasıdır.

2. 1. 2. Himaye Edilme ve Sığınma İhtiyacı

Çocukta dini düşüncenin kendisini göstermesine ve gelişmesine neden olan bazı duygusal isteklerin mevcut olduğu, bunların başında da çocuktaki himaye edilme ve güven duyma aruzu, başka bir ifadeyle sığınma ihtiyacının geldiği belirtilmiştir. Sığınma ihtiyacı çocuğun ilk nefesini almaya başladığı anda kendisini gösterir, hayatı boyunca da devam eder (Clark, 1981, s. 177). Anne ve babanın varlığı çocuktaki sığınma duygusuna bir cevap mahiyetinde olup çocuğun dini yaşantısına yön veren temel bir etkidir. Bu duygu ve ihtiyaç, Allah'a sığınma ve ona bağlanma duygusuna çok benzemektedir (Hökelekli, 1998, s. 253).

Bu güvenme, sığınma ve koruyucusuna bağlanma aslında diğer canlılarda da gözlemlenen önemli bir durumdur. Ancak bu durumun onlarda inanca ve dine dair bir temel teşkil etmediği de açıktır. O halde sığınma, güvenme, himaye ihtiyacı gibi durumlar inanç gelişiminin görünen ve gözlemlenebilen sebepleri olup bunların dışında da ancak bunları tamamlayan daha önemli bir sebep olmalıdır. Dini duygunun gelişmesindeki asıl sebep ise elest bezmi açıklamasında yer verildiği gibi insana verilmiş olan akıl ve basiret yetenekleridir ki bunlar da insanın fitratı demektir.

2. 1. 3. Öğrenme Duygusu

Çocuklarda gözlemlenen bir diğer istek de “yaşam deneyimleri edinme” yani öğrenme isteğidir. Bu isteğin de başlangıcı çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte. Çocuk bu isteğini psikolojik olmaktan ziyade fizyolojik olarak, kol ve bacaklarını rastgele oynatmak suretiyle ifade etmeye çalışır. Çocuğun doğuşundan itibaren yapmaya başladığı bu hareketler, çevresindekilerle bir nevi iş birliği yapmakta olduğu anlamını taşır (Clark, 1981, s. 178). Doğuşundan itibaren bir çeşit öğrenme

aktivitesine giren çocuğun kendisi aslında dünya ile bir “karşılaşma”dır. Her karşılaşmada olduğu gibi, burada da tanıma isteği ile öne çıkar. Çocuğun hayata dair bitmez tükenmez bir ilgisi, merakı ve soruları vardır. Bunların içinde metafizik konular da yer alır. Doğası gereği soyut bir yapıda olan metafizik, özellikle ilk çocukluk dönemine uygun bir yapıda değilse de çocuk yine de ona karşı bir eğilim göstermeden, metafizik sorunları merak etmeden duramaz. Öğrenmek istediği konular arasında metafiziğin temel konuları, Tanrı, ölüm, değer (iyi-kötü) sorunu da vardır. Sözelimi, en çok zorlandığı konulardan biri, Tanrı'nın varlığı konusudur. Tanrı tasavvuru, inancın temelidir (Taşdelen, 2017, s. 181).

Çocuklardaki bu sonsuz öğrenme arzusu, çevredeki nesnelere ve olayların ilk ve asıl sebebine ulaşabilme arzusundan kaynaklanır. Onların çoğu zaman kendilerine verilen cevapların ardından tekrar bir soru, ardından bir soru daha sorarak bunu meseleyi olabildiğince geriye doğru irdelemeleri, ilk sebebe duymuş oldukları meraktan ileri gelmektedir. Sonsuzluğa karşı duyulan bu özlem, çocuktaki dinî inancın ve Allah'ı arayışının bir başka hareket noktası olarak görünmektedir (Hökelekli, 1998, s. 254).

2.1.4. Aile Ortamı

Çocuğun inanma ve ibadet konularındaki tutum ve tavırlarını belirleyen en baskın unsur ailedir. Onun gözünde anne ve baba her şeyi bilen insanlardır. Anne ve babanın kullandığı semboller ve terimler çocuğa benzer şekilde transfer edilirler. Bunun yanında aile üyelerinin katıldığı ve kutladığı dini merasimler aile içi duygusal birliği sağlar (Aydın, 1996, s. 216).

Ailede geçirilen erken çocukluk döneminin, çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde büyük önemi vardır. Anne-babanın ve ailedeki diğer bireylerin çocukla olan etkileşimi çocuğun aile içindeki yerini belirlerken aynı zamanda onun kişiliğinin gelişmesine de katkı sağlar. Okul öncesi önemde çocuk, sosyalleşmeyi öğrenirken aynı zamanda taklit edeceği bir modele de ihtiyaç duyar. Kişiliğin oluşumu için gerekli olan bu

özdeşleştirme aile içindeki yakın üyelerle gerçekleştirilebilir. Çocuk, ebeveynin değer yargılarını örnek olarak benimser (Aydın, 2003, s. 107). Anne babanın çocuk üzerindeki baskın etkisi ondaki inanç gelişimine de önemli ölçüde etkide bulunur. Çocuk Allah kavramını zihninde canlandırmaya çalışırken bunu en güçlü duygu ve tecrübelerine dayanarak yapmak ister. Onun zihninde Anne ve baba kavramı kadar güçlü ise Allah kavramı da bir o kadar güçlüdür (Clark, 1981, s. 180). Bu bakımdan ailenin çocuğun inanç gelişimi üzerinde büyük bir etkisi vardır.

Okul öncesi dönemde anne ve babanın davranışları çocuğun kişiliğinin gelişmesinde nasıl yönlendirici oluyorsa, aynı şekilde anne ve babanın dinî tavırları da çocuğun dini kişilik kazanmasında yönlendirici olmaktadır. Gerek zihniyet yönünden gerekse psikolojik ve ahlaki yönden tutarlı ve dengeli bir kişilik tipinin ortaya çıkışında dinsel inanç ve yaşayışın önemi bilinmektedir. Bunun değer kazandığı yer de ailedir. Çocuğun doğuştan getirdiği inanma ve yüce bir yaratıcı ya bağlanma duygusu anne babanın rehberliğinde gelişir (Aydın, 2003, s. 109).

Farklı din mensuplarının çocuklarının tanrı tasavvurları üzerinde yapılan araştırmalar, anne babanın sahip olduğu dinî tasavvurun çocukları çok önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur. Mesela Yahudi çocuklarının tanrı tasavvurları ve din anlayışları, kendilerini yetiştiren ebeveynlerinde olduğu gibi seçilmişlik merkezli bir anlayış üzerine kurulmuştur. Bunun gibi Katolik çocukların tanrı tasavvurları, aile üzerinde hakimiyet kuran ve onların sorunlarına müdahale eden bir anlayışı yansıtmaktadır. Diğer din mensuplarının çocuklarındaki tanrı anlayışlarının da kendi toplumlarındaki dini karakteri yansıttığı anlaşılmıştır (Köylü, 2004, s. 23).

2.2. Dindarlık ve Fitrat

Çocuğun dini hayatında olduğu kadar yetişkinlerin de dindar kişiliklerinde fitratın önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Dindar, dinin emir ve yasaklarına hakkıyla uyan, dinine kuvvetle bağlı olup gereğini yerine getiren kimse anlamına gelir (Ayverdi, 2010, s. 287).

Dindarlık ise kişinin herhangi bir dinsel yapıya bağlı olma ve dinin emirlerini gayretle yerine getirme durumudur (Bilgin, 2014, s. 76). Bu şekilde genel bir tanım yapılmasına rağmen dinî yaşantı sahiplerini tek bir dindar tipolojisiyle ifade etmek mümkün görünmemektedir. Örneğin İslam, Peygamberiyle, Kitabıyla ve diğer unsurlarıyla sınırları belli bir din olmasına rağmen dindarlık böyle değildir. Kişilikler ve anlayışlar değişken olduğu için dindarlığı da tek bir biçimde ifade edebilmek mümkün değildir. Ancak araştırmacılar dindarların gözlemlenmesine bağlı olarak dindar tipolojilerini çeşitli açılardan tasnif etmişlerdir (Akkuş-Uçar, 2018, s. 121). Bunlar içinde fitrat konusu ile alakalı olarak en genel bir biçimde dindarlığı samimi ve gayri samimi dindarlık olarak iki grupta ele almak mümkündür. Samimi dindarlıktan maksat, bireyin, gönül ve tefekkürle sentezlediği inancını derunî anlamda içselleştirmesi, bunu tutum ve davranışlarına yansıtmak suretiyle kendisi ve çevresiyle uyumlu bir yaşam biçimi kurmuş olmasıdır. Böyle bir kimse için din Allah'a ulaşmada amaç haline gelmiştir. Gayri samimi dindarlık türünde ise birey, dini; bilgi ve izana dayalı bir kabullenmeden ziyade, hayatın bütün alanlarıyla ilgili hedeflere kavuşmak noktasında "yarar" düşüncesinden hareketle, bir araç olarak görür. Bu dindarlık da kendi içinde şekilci ve gösterişçi olarak iki grupta değerlendirilebilir (Altıntaş, 2008, s. 84; Okumuş, 2006, s. 22).

Konuya dindarlık tipolojileri açısından bakıldığında burada fitrat kavramının önem kazandığı görülecektir. Özellikle yetişkinlerde dindarlığın samimi olarak tezahür etmesinde fitrata kulak vermenin ve onu koruyup geliştirmenin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Önceki bölümde peygamberlerin fitratı korumada ve geliştirmede insanlar içinde en güzel örnekliliği teşkil ettiklerine temas edilmişti. Kur'an-ı Kerim onları insanlara birçok yönden örnek gösterdiği gibi onlardaki ihlas ve samimiyete ayrıca vurgu yapmıştır (Bakara 2/139; Yusuf 12/24; Meryem 19/51; Zümer 39/11, 14). Bu, onların Allah'a ihlasla kulluk yapan samimi dindar kişiler olduğunu göstermektedir.

Buna mukabil gayri samimi dindarlığın ortaya çıkışında da en önemli etken insanın fitratına kulak vermemesi ve ondan uzaklaşmasıdır. Çünkü her doğan çocuk hakka ve doğruya içten inanarak doğar, nankörlük ve yalancılık gibi yanlış hususları sonradan öğrenir (Elmalılı, 1979, s. 2/744). Kur'an bağlamında samimi dindarlığın temsilcileri peygamberler iken gayri samimi dindarlığın temsilcileri münafıklar ve müşriklerdir.

Sonuç

Fıtrat bir yandan yaratılışa diğer yandan da insandaki derin ve köklü inanca işaret eden özel bir kavramdır. Kur'an-ı Kerim'de çeşitli bağlamda yer alan fıtrat, İslam düşüncesinin insana ve evrene bakışını ortaya koyan ve çağrışımları oldukça derinlere uzanan zengin bir anlam yapısına sahiptir.

Fıtrat, fertlerin inanç yapısını ifade etmesinin yanında dinler tarihi açısından da önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan fıtrat, İslam dini de dahil olmak üzere, tarih boyunca Allah tarafından gönderilip peygamberlerce tebliğ edilen doğru dinin sahip olduğu öz niteliğe vurgu yapar. Bu açıdan fıtrat dini Allah'ın belirlediği esaslar çerçevesinde kalarak herhangi bir değişime, tahrife ve sapmaya maruz kalmayan din demektir. İslam dini bu özelliği sebebiyle fıtratı temsil eden son dindir.

Kur'an çerçevesinde fıtrat, umumi bir Allah vergisi olarak bütün herkese bahşedilmiş önemli bir fırsattır. Ancak bunun korunması ve geliştirilmesi bir o kadar önem arz etmektedir. Eğer bu fıtrat korunamazsa veya yanlış istikamette kullanılırsa orada sorumluluk insana ait olmaktadır. Fıtrat fırsatını değerlendiremeyenler Kur'an'da kendilerine en büyük zarara sokan kişiler olarak tanıtılır. Yine bu fırsatı değerlendirmeyip yanlışta ısrar ederek onu alışkanlık haline getirenlerde bu yeni durum bir yeni bir tabiat olarak kendisini gösterebilir. Kur'an'a göre bu fıtrattan sapmanın son noktasıdır. Bu aşamada fıtrat yanılması gerçekleştiği için artık o noktadan geri dönüş imkânsız gibidir. Bu nedenle insanın istenmeyen sonuçlarla karşılaşmaması için saf ve temiz olan fıtratın korunması önem arz etmektedir.

Saf ve temiz fıtratın en güzel örneğini çocuklar üzerinde görmek mümkündür. Onlar, saf ve temiz kalpleriyle daima iyilikten ve doğruluktan yana oluşlarıyla kâinatın en güzel varlıklarıdır. Onları güzel yapan unsur, Allah'ın koyduğu fıtrat üzere bulunmalarıdır. Onların varlıkları herkes için sevinç, neşe ve ümit kaynağıdır. İnsanlar tarafından sevimliliği fıtratlarındaki saflığı gayri ihtiyari olarak ortaya koymalarındandır. Ancak

bu kıymetli varlıklara sahip çıkmak adına burada yetişkinlere çok önemli görevler düşmektedir. Yetişkinler onları fitratlarında yerleşik bulunan ilkeler çerçevesinde yetiştirmeli ve onlara örnek olmalıdır. Bir çocuğa yapılacak en büyük kötülük onu yanlış yönlendirerek fitratından uzaklaştırmaktır.

Dünyaya gelen her çocuk sahip olduğu temiz fitratıyla yarınlar için çok büyük bir fırsattır. Yüce Allah her çocukla birlikte insanlık fitratını da yenilediği için topluma kendisini fitratına ve değerlerine döndürme fırsatı vermiş olmaktadır. Temiz fitrat bu şekilde dünyada daima kendisini yenilemekte, saflığı bozulmuş, değerlerinden uzaklaşmış topluluklara taze bir kan temiz bir nefes olmaya devam etmektedir.

İnsanlığın özünü ve temel değerlerini yitirdiği dönemlerde onları ihya ederek tekrar ayağa kaldıran kişilerin fitrat üzere yaşayan peygamberler olduğu unutulmamalıdır. Onlar, sahip oldukları temiz ve saf fitratlarını toplumdaki temiz ve saf vicdanlarla buluşturmuş böylece fitratı yeniden inşa etmiş şahsiyetlerdir.

Kaynakça

- Acar, E. (2018). Kastamonu ve yöresi ağızlarında mantar adları. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 4 (9), 177-228.
- Akkuş, H. İ.-Uçar, R. (2018). Dindarlık tipolojileri bağlamında Türk toplumu. Toplum Bilimleri Dergisi, 12(24), 115-139.
- Altıntaş, R. (2008). Mevlânâ'da dindarlık tipolojileri. Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi, 10, 82-89.
- Armaner, N. (1973). Psikopatoloji'de Dinî Belirtiler. Ankara: Demirbaş Yayınları.
- Asım Efendi. (2013). el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît: Kâmûsu'l-muhît tercümesi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yayınları.
- Asmaî, A. b. K. (1986). Mâ ihtelefet elfâzuhu ve't-tefekât meânîh. thk. Macid Hasen ez-Zehebî. Dimeşk: Dâru'l-fikr.
- Aydın, A. R. (1996). Çocuğun dinî şahsiyet kazanmasında ailenin önemi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8, 211-219.
- Aydın, A. R. (2003). Çocuğun dini kişiliğinin gelişmesinde aile faktörü. EKEV Akademi Dergisi, 7(15), 105-112.
- Ayverdi, İ. (2010). Misalli büyük türkçe sözlük. İstanbul: Kubbealtı.
- Bilgin, A. (2014). Din, dindar, dindarlık: Özeleştiril bir değerlendirme. Anemon: Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 75-84.
- Clark, W. H. (1981). Çocukluk dönemi dini- I. (N. Armaner, Çev.). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26, 175-185.
- Clark, W. H. (1998). Çocuklukta din (A. Çiftçi, M. Yıldız, Çev.). çev. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10, 183-205.
- Cürcânî, A. b. M. Ş. (1985). Kitabu't-ta'rîfât. Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- Ebu'l-Bekâ, E. (1998). el-Külliyât: Mu'cem fi'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lügaviyye. Beyrut: Müessesetü'r-risale.
- Elmalılı, H. Y. (1979). Hak dini Kur'an dili. İstanbul: Eser neşriyat ve dağıtım.

- Erdem, M. (1993). Hıristiyanlıktaki vaftiz anlayışı üzerine bir araştırma. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 34, 133-154.
- Ezherî, A. (1964). Tehzîbü'l-Lüga. thk. Abdullah Derdis-Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: el-Müessesetü'l-mısriyyeti'l-âmme.
- Ferâhidî, H. b. A. (2003). Kitâbu'l-ayn. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Firuzâbâdî, Ya'kub. (1997). Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi kitabi'l-azîz. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: Lecnetü ihyâi't-türâsi'l-islâmî.
- Gürkan, S. L. (2012). Vaftiz. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, (42), 424-426.
- Hökelekli, H. (1998). Din Psikolojisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.
- İsfahânî, R. (2009). Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an. thk. Safvân Adnan Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-kalem-ed-Dâaru's-şâmile.
- James, W. (1902). The varieties of religious experience: A study in human nature. New York: Longmans, Green, and Co.
- Köylü, M. (2004). Farklı din ve kültürlerle mensup çocukların dini inanç ve tanrı tasavvurları. EKEV Akademi Dergisi, 8(19), 17-30.
- Okumuş, E. (2006). Gösterişçi dindarlık. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 6(2), 17-35.
- Ömer, A. M. (2002). el-Mu'cemü'l-mevsû li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim ve kırââtihi. Riyad: Müessesetü sutûri'l-marife.
- Şehristânî, M. b. A. (1992). el-Milel ve'n-nihâl. thk. Ahmed Fehmi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.
- Şimşek, E. (2004). Çocukluk dönemi dini gelişim özellikleri ve din eğitimi. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 4(1), 207-220.
- Taşdelen, V. (2017). Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın çocuk ve Allah isimli eserinde metafizik unsurlar. Çocuk ve Medeniyet, 2(4), 179-194.
- Yavuz, Y. Ş. (1992). Bezm-i elest. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, (6), 106-108.

- Yesuî, H. L. (1889). Feraidü'l-luga fî'l-furuk. Beyrut: el-Matbaatü'l-katolikiyye.
- Yüksek, A. (2018). İslam Hukukuna Göre Helal Gıda ve Gdo'lu Ürünler (Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar) Bişkek: İz basma.
- Yüksek, A. (2016). Ahlak ekseninde fikhın gençlerde karakter inşası. Sinop üniversitesi uluslararası gençlik ve ahlâk sempozyumu bildiriler kitabı. (I) 113-133.